

Fenyegetett helyzetben a szociológia?!

A hazai szociológiai kutatásnak, oktatásnak, az e területen dolgozó kutatóknak és a szociológiai intézményhálózat egészének a rendszerváltozás következtében — mint megjelenése óta annyiszor — újabb kihívással kell szembenéznie. Világosan látni kell ugyanis a szociológia elmúlt rendszerben játszott szerepét, s pontosan ismerni kell azt a területet és mozgásteret, melyet a hatalom és a hatalom értékrendszerét közvetítő e tudományág számára biztosítottak. Szükség van erre azért, hogy az új viszonyok között a szociológiai kutatás és oktatás lehetőség szerint valóban természetének és funkciójának a legjobban megfelelő helyre kerüljön, s ennek megfelelő szerepet tölthessen be. Ha végigtekintünk ugyanis a hazai szociológia századelőn elindult fejlődéstörténetén, akkor az ismételt megakadályozottság és a hatalommal való szembenállás mellett a politikával önként vállalt, kényszerű vagy rákényszerített ölelkezése tűnik elsősorban a szemünk elé. Az, hogy mit is jelentett ez a valóságban, még feltárára vár. Az viszont már most is egyértelműen megállapítható, hogy a szociológusok igen fontos szerepet játszottak a régi politikai rendszer valódi természetének, működésének feltárában és meghaladásában.

Az itt közrebocsátott interjúmban nemcsak a fentiekkel, hanem a tudományos kutatás jelenlegi lehetőségeivel, a hatalom és a tudomány kapcsolatával, az értelmiség szerepével kapcsolatban is a múltat értékelő és a jövő lehetőségeit befolyásoló gondolatok fogalmazódtak meg.

Tóth Pál Péter

Cseh-Szombathy László

A magyar szociológia új útja — és ami a múltból felhasználható

Az elmúlt év során cikkeiben, tanulmányokban, a Magyar Szociológiai Társaság két konferenciáján és közgyűlésén ismételten megfogalmazódott az az igény, hogy a magyar szociológiának új útra kell térnie, változtatni kell képzési rendszerén, intézményi hálózatán, minősítésének formáin és legfőképpen társadalmi problémakezelésén, a kutatási munkán. Mennyiben értesz egyet ezekkel a nézetekkel?

Teljes mértékben. Magától értetődőnek tartom, hogy az elmúlt negyven év alatt először üldözött, majd gyanakvással tolerált szociológia, amely mind szervezeti formáit, mind képzési struktúráját csak kompromisszumok árán tudta létrehozni, akkor, amikor már nem kell a szociológusokat nagy fenn-

tartással kezelő hatalommal számolni, ezeket a formákat átalakítja. Hasonló a helyzet a kutatások tartalmi kérdéseit tekintve is: amit nem lehetett kimondani, azt most egészen természetesen írhatjuk le, és amely összefüggésekre már nem lehetett utalni, azokat most fokozott mértékben kell vizsgálni.

Nem érzed-e úgy, hogy azzal, hogy elfogadod a szükségességét a gyökeres átalakításnak Te, aki az utolsó 25 évben jelentős mértékben közreműködtél mind az intézményi formák kialakításában, mind a szociológusképzésben, most ítéletet mondasz önmagadról, kétségbe vonod eddigi tevékenységed értelmét?

Még ha a gyökeres változtatás szükségességének elismerése azzal is járna, hogy az emberben kétségek támadnak 25 év munkájának értékét illetően, ezt akkor is meg kell tenni, ezzel tartozik az ember mind önmagának, mind a szakmának. Nem titkolom azonban, hogy nem zárom a kassza készítést ilyen negatív eredménnyel: meggyőződésem, hogy a 25 év szociológiai munkájának sok olyan eredménye van, amelyre a jövőben építeni lehet és amely nélkül nehezebb lenne most neki-ragaszkodni. És ehhez én is hozzájárultam ezzel-azzal.

25 évről beszélsz, pedig köztudott, hogy a szociológiához fűződő kapcsolatod több mint negyven éves. Ez azt jelenti, hogy véleményed szerint a második világháború utáni első kísérlet a szociológia magyarországi meghonosítására nyomtalanul elmúlt?

Nem teljesen nyomtalanul, de a hatvanas évek újraindulásában csupán Szalai Sándor személyén keresztül és sokkal kisebb mértékben az én szereplésemmel működött közre. Az 1946 szeptemberében megalakult, majd 1949-ben a kommunista hatalom által, de az összes hívő marxista asszisztálásával szétvert szociológiai tanszék — vagy ahogy Szalai elkeresztelte a Társadalomtudományi Intézet —, nagy elpuskázott lehetőség volt, sok más ígéretes 45 utáni képződménnyel együtt. Szalainak akkor sikerült Magyarországon a szociológia számára nagy szabadságot élvező műhelyt teremteni, amikor még Európában alig létezett egyetemi szociológiai tanszék — egész Angliában például még csak egy volt —, és a tudomány intézményesülése csak ezt követően indult meg. Szalai nem rendelkezett sok tudományos publikációval, amikor kinevezték, nem volt pedagógiai gyakorlata sem, de inspirálóan hatott hallgatóira, közvetlen munkatársaira, s rendkívüli energiával és ügyességgel teremtett külső kapcsolatokat, szerzett pénzt, könyvet, kutatási lehetőséget. Az intézet megteremtésétől úgy 1948 nyaráig pezsgő szellemi élet folyt, és sikerült már a háború alatti, sőt utáni amerikai publikációkhoz is hozzájutni. Ezeket olvasva egymást serkentettük, segítettük a szakmai ismeretek megalapozásában és a speciális érdeklődési kör alaposabb feltárásában.

Te mint történész hogy kerültél az intézetbe, és mi volt a fő érdeklődési területed?

1945 őszétől Hajnal István szemináriumába jártam és az ő társadalomtörténeti, társadalomfilozófiai munkáit olvastam. Társadalomszemléletemre azt hiszem, mind a mai napig ő volt a legnagyobb hatással. A továbblépés a szociológia felé magától értetődő volt. 1945-46 telén kezdtem szisztematikusan szociológiai munkákat olvasni, Comte-ot és Spencert éppen úgy, mint Durkheimet vagy Cooley-t. Nagy összevisszaság volt az eredmény, és 1946 őszén azt vártam a meginduló szociológiai kurzusoktól, hogy segítenek rendet teremteni az olvasottakban. Különben a történeti háttérrel jó kiindulási bázisnak tartom minden szociológus számára. Szükségszerűen magával hozza a dinamikus szemléletet a jelen társadalmának vizsgálatánál.

A szociológia iránti érdeklődés motiválta a magyar társadalmi problémák megoldásához vezető politika keresése. Hogy ilyen problémák bőven akadnak, azt a családi szemlélet, légkör már a harmincas években tudatosította velem. Apám mint az ellenzéki Kisgazda Párt képviselőjelöltje, képviselője kritikusan nézte és magyarázta a két háború közötti társadalmi és politikai helyzetet, és ezt hallottam barátaitól, társaságától is. A politikusok közül Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Oltványi Imre, a művészek közül Móricz Zsigmond, Kodolányi János, Egry József vagy Pátzay Pál beszélgetéseiből az derült

ki, hogy meg kell változtatni a fennálló viszonyokat, mert azok ellentétesek a lakosság nagyobb részének érdekeivel és akadályozzák a fejlődést. A tőlük hallottakból az is kitűnt, hogy a változtatás útja nem lehet sem a barna, sem a vörös diktatúra. Milyen irányban kell akkor elindulni? — erre kerestem a választ már a háború alatti évek olvasmányaiban Szabó Dezsőnél, Németh Lászlónál és az akkor sokak által forgatott Ortega y Gasset, Huizinga és Röpke könyveiben. Így közeledtem a szociológusokhoz, nem tudva, hogy e tudomány születésében is közrejátszott hasonló motiváció.

1946 őszén váratlanul meghívást kaptam Svájcba, ahol először a bázeli, majd a genfi egyetemen végezhettem egy-egy félévet. A genfi félév bizonyult fontosabbnak: ott hallgathattam Wilhelm Röpkrét, aki véglegesen meggyőzött arról, hogy a liberális gazdasági rend fölényben van mindenféle politikailag irányított gazdálkodással szemben, és az utóbbiak veszélyesek azokra az értékekre nézve, amelyeket a keresztény hagyományokat a humanista, racionalista elvekkel toleránsan ötvöző budapesti Református Gimnáziumban én is magamévá tettem. 1947 júliusában jöttem vissza Svájcból, akkor, amikor Magyarország történelmének következő negyven évére nézve minden eldőlt, de akkor ez még nem volt ilyen világos. 1947 őszén még nem dermedt meg az egyetemi szellemi élet sem, sőt, nagyon is eleven viták voltak. Ezzel magyarázható, hogy az én fő olvasmányaim ez időben azok műveiből kerültek ki, akik a marxizmussal vitáztak, mint Hayek, Mises, Barone és Schumpeter. A Társadalomtudományi Intézetben belül sem volt titok az én felfogásom, és nem is voltam egyedül: Harsányi János, Perjés Géza és Szabó Dénes társaságában vitáztunk a marxistákkal.

A változás 1948 őszén következett be, s Szalai a politikai nyomásnak engedve először Harsányit, majd Perjést, később — Szabó Dénes disszidálása után — engem tanácsolt el az intézetből. Az ezt követő években Harsányi és Szabó különféle külföldi egyetemeken, egyre nagyobb sikerekkel hasznosította a Társadalomtudományi Intézetben kialakított szemléletet, én Kőbányán mint általános iskolai tanár az írás és olvasás tanításában, Perjés pedig mint kórházi segédápoló az elfekvő betegek gondozásában. Szalai 1950. évi letartóztatásával és tudományos kémkedés miatti elítélésével azután végleg pont került a második világháború utáni szociológia első próbálkozásának végére.

Szalai 1956 őszén rehabilitálták. Volt-e valami kapcsolatod vele ebben az időben, s mit tudsz az 1956—57. évi, a szociológia feltámasztását illető próbálkozásokról?

Szalai 1956 májusában engedték ki a börtönből, s napokon belül találkoztunk. Szokása szerint tele volt optimizmussal, tervekkel. Megkérdezett, hogy hajlandó lennék-e közreműködni az intézet feltámasztásában, amire én igennel válaszoltam. Többször találkoztunk 1956 nyarán és őszén, majd az októberi, novemberi forradalmi napokban Szalai a bölcsészkar forradalmi bizottságban pillanatok alatt hangadóvá vált. Mozgósított engem, valamint Perjést is, aki az egyetemi nemzetőrség szervezetében próbált mint volt ludovikás tiszt valami rendet teremteni. Én olyan titkárféleként nyargalásztam Szalaival. A második szovjet intervenció sem vetett egyszerűen véget az egyetemi próbálkozásoknak: Szalai hivatalosan is visszakapta tanszékét, kapott egy akadémiai kutatói státust, amelyre odavehette Perjést, s pályázatot írtak ki egy szociológus tanszéki tanársegédi állásra, melyet én pályáztam meg. Ezt a pályázatot azonban már sohasem bírálták el, mert 1957 májusában felszámolták a tanszékét, Szalai „be nem járási kötelezettséggel” az Egyetemi Könyvtárba helyezték, Perjést elfelejtették, rólam pedig tudomást sem vettek. A magyar szociológia története szempontjából így 1956—57 csupán életjel volt: azt mutatta a kommunista hatalom felé, hogy 1950-nel nem sikerült mindent lezárni. Ez főleg mint „Szalai probléma” tudatosult, amely Szalai 1956-os rehabilitálása miatt nem volt most már rendőri módszerekkel megszüntethető.

Kevesen vannak a magyar szociológusok között, akik Szalai Sándort annyira megismerhették volna, mint Te, s akik olyan sokféle helyzetben láthatták volna. Mi ma róla a véleményed?

A magyar szociológia történetét nem lehet megérteni anélkül, hogy Szalai Sándor szerepéről ne beszéljünk. Ha Magyarországon 1946 után békés polgári fejlődés következett volna, akkor valószínűleg

mint az egyetem egyik excentrikus professzora vonult volna be a történelembe, akinek voltak jó ötletei, de kapkodó szervezése, lehetetlen vezetői stílusa miatt ezekből nem lett igazán nagy mű, és akinek nem sikerült iskolát teremtenie, bár sok jó ötletet kaptak tőle hallgatói, munkatársai. Az ellenséges környezetben, a szociológia elismertetéséért folytatott állandó harcban, a magyar társadalomtudománynak vasfüggönnyel való elszigetelése ellen viaskodva azonban sokkal nagyobb volt Szalai jelentősége. Nemcsak pozitív tulajdonságai révén szolgálta a szociológia ügyét, hanem sokszor negatív vonásaival, mint például tapintatlansággal párosult agresszivitásával, a hatalom alacsony képviselőivel szembeni megalázkodásával is, feljárnkozásaival levegőt, lehetőséget, hasznos kapcsolatokat szerzett a szociológiának. Nem volt önzetlen, de az ügy fontosabb volt számára mindennél. Csak két általánosan ismert példát említek: megalkuvás nélküli harcát a nagymarosi gát terve ellen és az Akadémia megújulása érdekében kifejtett munkásságát, amelyben még egészségének teljes leromlása sem akadályozta meg. Ami a magyar szociológia fejlődését illeti, nem neki sikerült a szociológia első kutatóműhelyét létrehozni, nem kapott többé sohasem tanszéket, de mások sikeréhez nagy mértékben hozzájárult azzal, hogy állandóan napirenden tartotta a szociológia ügyét, szakadatlanul irritálta a hatalmat a legkülönbözőbb utakon. Bár Szabó Dénessel és Perjés Gézával mi sokszor „mester”-nek hívtuk, igazában senkinek sem lett a tudományos fejlődését meghatározó mestere, viszont kevés olyan szociológus van, aki a vele való érintkezés során ne kapott volna tőle megfontolásra érdemes gondolatokat, ötleteket. Mindig érdemes volt odafigyelni arra, amit mondott, még akkor is, ha ezek rögtönzések, a javasolt formában kivihetetlenek voltak.

Miként indul meg a magyar szociológia 1956 után ismét, és ebben milyen szerepet vállaltál?

Bár elismerem a tudománypolitika fontosságát és a hetvenes évektől fogva egyre inkább kapcsolatba kerültem vele, mindig idegenkedtem tőle és a hatvanas években sikerült is távol maradnom. Ez azt jelenti, hogy bár Szalai révén általában hallottam a különféle kezdeményezésekről a szociológia megtűrését, valamilyen korlátozott intézményesülését illetőleg, én nem mutogattam magam, hogy tessék, itt vagyok, ha a szociológiában valamelyest tájékozott emberre van szükségetek, lehet velem számolni. Így teljesen váratlanul ért, amikor 1962 elején Miltényi Károly, a Központi Statisztikai Hivatalban újonnan szervezett Szociálstatisztikai Osztály vezetője telefonon felhívott és arról érdeklődött: igaz-e, hogy én annak idején az egyetemen szociológiai tanulmányokat folytattam, majd igenlő válaszom után megkérdezte, nem volna-e kedvem az új osztályon dolgozni, a társadalmi problémák vizsgálatában részt venni. Mint utólag kiderült, ez is Szalai egyik, a szociológia elismertetése érdekében folytatott akciójával függött össze.

Mivel foglalkoztál ekkor?

1957 októbertől fogva a Központi Statisztikai Hivatal Nemzetközi Osztályán dolgoztam, ahol nemzetközi életszínvonal összehasonlításokkal próbálkoztam. Nyelvtudásom miatt és a véletlen következtében kerültem a Statisztikai Hivatalba, amely szókimondó és a Rákosi korszakkal szemben kritikus elnöke, Péter György miatt éppen ekkor került a hazai sztálinisták támadásának központjába. Péter hívó marxista volt, elkötelezett kommunista, de szellemi arisztokrata, akit dühített az ostobaság, az elvtelen hazudozás, az értelmetlen megszépítés. Nagy Imre miniszterelnökségétől fogva folyamatosan készített jelentéseket a magyar gazdaság valódi, nyomorúságos helyzetéről, s 1956 nyarán ezeket az egykori titkos feljegyzéseket összegyűjtve meg is jelentette. 1957 tavaszán fő mozgatója volt a gazdasági rend reformjának kidolgozásával foglalkozó munkaközösségnek. Amikor a reformból nem lett semmi, defenzívába szorult, de kommunista múltjának érdemeire való tekintettel átvészelt a sztálinistáknak ezt a támadását, majd 1958 után védernyője alatt sorban megindultak a valóban empirikus jellegű statisztikai vizsgálatok. Két főosztály végezte ezeket: a Mód Aladárné vezette Közgazdasági és a Szabady Egon vezette Népesedésszociológiai Főosztály. Mind a kettőn levegőhöz jutottak az addig inkább csak megtűrt „rossz káderek”, mint Ferge Zsuzsa, Éltető Ödön, Acsády György,

Klinger András vagy Vukovich György. A Nemzetközi Osztály ambíciózus vezetője ehhez az új áramlathoz kívánt csatlakozni, s ehhez toborzott ő is néhány „rossz kádert”, például engem.

Az első munkám az 1958-as magyar és osztrák fogyasztási színvonal összehasonlítása volt. Kisipari módon készült, egyedül számoltattam a hivatalos publikációkból. Sokat olvastam hozzá, kibővítettem a Szalai-féle Társadalomtudományi Intézetben szerzett statisztikai ismereteimet. 1960-ban nekibuzdultam, és a szakirodalomra támaszkodva egy olyan életszínvonal összehasonlítási rendszer kialakítását kíséreltem meg, amely nemcsak a fogyasztást veszi figyelembe, hanem az életszínvonal egyéb elemeit, például az iskolázottságot, az olvasottságot, az egészségi viszonyokat, a halandóságot is. Itt már beleütköztem a hivatal feudális rendjébe: a Nemzetközi Osztály az én vizsgálódásaimmal kalózútra tévedt, a „Nagy Főosztályok” köreit zavarta. Az osztályvezető sürgősen behúzza a vitorlákat és a történeti statisztika irányába indult el. Bár számomra ez sem volt érdektelen, ebből azért megtanultam, hogy akármilyen kis témával is csak akkor lehet nyugodtan, folyamatosan foglalkozni a magamfajta szegénylegénynek, ha valamelyik zászlósúr, vagy -hölgy seregéhez tartozónak minősíti. Ilyen lehetőséget ígért a Szociálistatisztikai Osztályra való meghívás: a demográfus tábor szélén ajánlottak fel egy kis sátrat.

Ekkor kezdtél az öngyilkosságok magyarországi alakulásával foglalkozni?

Igen. Miltényi már néhány évvel korábban rendszeres adatgyűjtést szervezett az öngyilkosságokról, s ennek az eredményei vártak feldolgozásra. Főnökeim azonban nyitottak voltak azon propozíciómmal szemben, hogy ehhez a statisztikai felvételhez csatlakozzék egy reprezentatív vizsgálat, amely az öngyilkosságok körülményeit, hátterét, feltehető motívumait a hátramaradottakkal folytatott interjúk segítségével tisztázná. Teljesen szabad kezet kaptam a vizsgálati program kialakításában, majd a felvételnél is. 110 esetet vizsgáltam meg egyedül, a családtagokkal, a volt munkatársakkal, esetleg lakótársakkal folytatott beszélgetések segítségével. Bár alaposan felkészültem ennek a témának a kutatására — vannak feljegyzéseim még az ötvenes évek elejéről, hogy miként is kellene a témát vizsgálni és amit könyvekből meg lehetett tanulni az interjúzásról, azt én tudtam —, mégis sok meglepetés ért. Az eredmény ennek ellenére sikert aratott, talán túl széles körben is: a Szabad Európa behatóan foglalkozott az eredményeket ismertető tanulmánnyal, minek eredménye az lett, hogy a további publikációkat leállították, és a további jelentések csak belső használatra készülhettek.

Mennyire írhattál szabadon a magyar öngyilkosságokról a publikált tanulmányban?

Nézd, nem írtam le egy sort sem, amit ne hittem volna. Viszont nem írtam le mindent, amire gyanakodtam. Így például nem volt szó arról, hogy az erőszakos tsz-szervezés miatt hogyan lettek az öreg falusi lakosok öngyilkosok. Az viszont benne van a tanulmányban, hogy 1960 táján úgrásszerűen emelkedett a falusi öregek öngyilkosságainak száma, és a Szabad Európa kimondta a világos következtetést. A nemzetközi összehasonlítás és a hazai történeti adatok — az öngyilkosságnak 1890 óta lezajlott alakulása — alapján azonban nem láttam beigazolva azt, hogy az 1960 körüli viszonylag magas magyar öngyilkossági arányszámok a hazai politikai helyzetre, a kommunista uralomra lennének visszavezethetők. Az öngyilkosságnak mint krízis helyzetben való „megoldásnak” a magyar kultúrában játszott szerepét sokkal jelentősebbnek ismertem fel ekkor, és azt hiszem, hogy a tudati szféra, valamint a személyiség alakulása általában fontosabb meghatározója az öngyilkosság elkövetésének, mint a gazdasági nehézségek vagy a politikai elnyomás. Az öngyilkosságok 1970 utáni meredek emelkedése sem magyarázható közvetlenül az elviselhetetlenné váló politikai-társadalmi helyzettel, bár világos, hogy közvetve a politikai helyzet által megszabott társadalmi viszonyok fejeződtek ki az egyes emberek életének öngyilkossággal lezáruló alakulásában. Sajnáltam, amikor 1964-ben egy időre abba kellett hagyni az öngyilkossági kutatásokat, nemcsak azért, mert sok új kérdés fogalmazódott meg a munka során, hanem azért is, mert kényessége ellenére e téma „nyugo-

dalmas" terület volt, nem vetett fel ideológiai kérdéseket. A marxizmus klasszikusai, az „egyházatyák” nem nyilatkoztak az öngyilkosságról s ezért nem kellett kerülgetni őket.

Mi volt a következő vizsgálati témád?

Az öregség, az öregek társadalmi helyzete és a társadalom elöregedése. Ez is ideológiától mentes terület volt, s ugyanakkor a demográfiai előreszámítások világossá tették, hogy az 1960-as években ugrásszerűen emelkedni fog Magyarországon az öregek száma és aránya. Én a nyugdíjasok helyzetének, életkörülményeinek vizsgálatával kezdtem. Ekkor hajtottam végre az első postai kérdőíves adatfelvételt meglepő nagy válaszadási sikerrel, amelynek alapján a legfontosabb jellegzetességek szerinti megoszlásokat lehetett megállapítani, majd következett egy interjú-felvétel 150 nyugdíjossal. Ezt a vizsgálatot már együtt hajtottuk végre és értékeltük Andorka Rudolfal, aki ekkor került a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárába.

Ekkor alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportja. Milyen kapcsolataid voltak az új intézménnyel?

Kezdetben nem sok. Nem vonzott az intézmény vezetője, Hegedűs András, akit nem ismertem, de akinek politikai múltja nem sok jót ígért számomra. 1958-ban Hegedűst a Statisztikai Hivatal elnökhelyettesévé nevezték ki, s ez a Péter György elleni támadások idején tovább növelte a személye iránti gyanakvásomat. Később, amikor a hatvanas években személyes kapcsolatba kerültem vele, nézeteimet revideálni kellett, pozitív irányban. Hegedűs több volt statisztikai hivatali kollégát vitt magával, de ezekkel sem volt olyan viszonyom, ami a kutatócsoportot közelebb hozta volna hozzám. Ami pedig első kutatásukat, a Gyöngyös környéki vizsgálatot illeti, ebben annyi dilettantizmus mutatkozott meg, hogy bár én is amatőrnek minősültem volna Chicagóban, de még egy jobb nyugat-európai kutatói teamben is, ez mégis felborzolta statisztikus lelkemet. A hatvanas években úgy ítélt meg, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a legalkalmasabb hely arra, hogy szakszerű szociológiai jellegű vizsgálatokat folytasson az ember Magyarországon, s ne kelljen olyan tételeket leírnia, amelyekkel nem ért egyet.

Milyen volt a viszonyod Szalailal ebben az időben?

Baráti, de a korábbinál lazább egészen 1965-ig. A hatvanas években Szalai nemzetközi karrierje megindul. Egymás után kap külföldi meghívásokat előadások tartására, s tölt hosszabb-rövidebb időt Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. Mikor hazajön, nagy beszámolókat tart megmaradt két hazai tanítványának, Perjés Gézának és nekem. Mindig rövid távú reményei is vannak tanszékének visszaszerzését illetően. Segít is nekünk: számomra 1964-ben egy UNESCO meghívást szerez egy Norvégiában rendezett módszertani szemináriumra, amelyet Paul Lazarsfeld rendez. Ez volt az első utam nyugatra 1947 után. A háromhetes szemináriumon nagyon sokat tanultam.

1965-ben Szalai megszervezi az ún. Nemzetközi Időmérleg Vizsgálatot. Ez a kutatás volt Szalai tudományos működésének csúcspontja, és e vizsgálat révén jelentősen hozzájárult a magyar szociológia nemzetközi kapcsolatainak kiépítéséhez. Az időmérleg vizsgálathoz Szalainak sikerült a szakma néhány nagyhírű képviselőjét megnyernie, Phil Converset és Phil Stonet az Egyesült Államokból, Erwin Scheucht az NSZK-ból, Pierre Feldheimet Belgiumból, de rajtuk kívül még sok mást is, — összesen 10 országban hajtottak végre időmérleg felvételeket. Nagyon lényeges volt a Szovjetunió, az NDK, Lengyelország, Csehszlovákia és Bulgária egy-egy intézetének a részvétele egy nemzetközi szociológiai vizsgálatban, mert ez meggyengítette a szociológia hazai ellenségeinek állásait. A vizsgálatot az UNESCO égisze alatt néhány évvel korábban létrehozott bécsi Társadalomtudományi Kutatásokat és Dokumentációt Koordináló Központ szervezte, és a hazai gyanakvó belügyesek számára ez a központ elfogadtatást nyert: a később indított összehasonlító kutatásokban való hazai részvételhez különösebb ellenkezés nélkül hozzájárultak. Ezen a csatormán a következő 20 év alatt a magyar

társadalomkutatók százai tudtak kapcsolatot teremteni nyugati partnerekkel, vehettek részt a központ által rendezett oktató jellegű szemináriumokon, mindez pedig akkor történt, amikor még a nemzetközi kapcsolatoknak nyugat felé vezető csatornáit felett a hírhedt Ösztöndíj Tanács gyakorolta a felügyeletet az éberség jegyében.

Szalai fantasztikus szervezőmunkát végzett nemzetközi szinten: akkor rajta kívül senki más nem tudta volna áttörni azokat az akadályokat, amelyekbe itthon és a többi kommunista országban ütközött. Viszont hiányzott a csapata ahhoz, hogy saját országában, Magyarországon lebonyolítsa az adatfelvételt. Ezért megszerezte a Központi Statisztikai Hivatal segítségét, mely formailag az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának felkérésére bonyolította le a felmérést. Bár a munka oroszánrészt Ferge Zsuzsa végezte, én is szerepet kaptam: összekötő lettem a hivatal és a kutatócsoport között. Itt kezdődik rendszeres kapcsolatom az Akadémia intézetével.

Milyen kapcsolataid alakultak ki a kutatócsoport munkatársaival?

Elég gyér kapcsolatok. Igazán rendszeres kommunikációban csak a csoport két periferikus tagjával álltam, Lőcsei Pállal és Szesztay Andrással. A többiek nem tudtak velem mit kezdeni, én se velük. Nem volt tisztességgel tisztázva a szerepem, feladatomból, feljártam az Úri utcába, de ott csak tengtem-lengtem, ami a hivatalos munkám volt, az a Statisztikai Hivatalban zajlott. Ennek az értelmetlen helyzetnek Hegedüs úgy vetett véget, hogy hivatali főnökömmel, Szabadyval közölte: nincs a továbbiakban rám szüksége. Ezzel egy jó időre megszakadt a viszony köztem és az akadémiai műhely között.

Hogyan alakultak nemzetközi kapcsolataid?

Lassan, és főleg a Központi Statisztikai Hivatal révén. A Nemzetközi Időmérleg Kutatás során én is megismerkedtem a külföldi résztvevőkkel, sőt egyesekkel őszinte barátság is alakult ki, amely a mai napig is tart. Egyik szerkesztője lettem a vizsgálatról publikált Use of Time című, jogosan nagy feltűnést kiváltó kötetnek, mégis a jövő szempontjából fontos szereplések, ismeretségek a Hivatal révén teremtdtek. 1966-ban vettem először részt nemzetközi kongresszuson Bécsben, a gerontológiai világkongresszuson, a hivatalban folytatott szociálgerontológiai kutatásaim eredményeit ismertetve. Szociológiai kongresszuson először 1970-ben voltam, Várnában. Négy évvel korábban, Evianban már számottevő magyar szociológus csoport lobogtatta a zászlót, én arra még nem jutottam el. Várnában már a család-szekcióban szerepeltem. Már ezt megelőzően megismerkedtem az amerikai család-szociológusok nagy emberével, Reuben Hillel, amikor Budapesten járt, és felkereste a Statisztikai Hivatalt. Neki sokat köszönhetek, Várnában is felhívta rám sokak figyelmét, majd több kutatói vállalkozásnak beajánlott a világban, s mivel nem hoztam szégyent protektoromra, szaporodni kezdtek a külföldi meghívások. Így jutottam el 1974-ben a torontói szociológiai világkongresszusra, amelynek az egyik család-szociológiai ülését már én szerveztem.

És hogyan alakultak eközben itthon a kutatási lehetőségeid?

Egy ideig nagyon kedvezően. Andorka Rudolfban állandó partnerre találtam; együtt terjesztettük ki új területekre a deviáns magatartások vizsgálatát, közösen folytattuk az öregekkel foglalkozó kutatásokat, és megbeszéljük azokat a kutatásokat is, amelyeket végül csak egyikünk hajtott végre. Egy-egy kutatásban további kiváló partnerekre akadtunk, mint Vukovich Györgyre, Kemény Istvánra vagy Buda Bélára. Baráti és hasznos munkatársi viszony alakult ki Ferge Zsuzsával, melynek produktuma az első magyar nyelvű szociológiai módszertani kézikönyv.

1970-ben megalakult a Statisztikai Hivatalban a Társadalomstatisztikai Főosztály. Ezt a máig tisztázatlan körülmények között, sztálinista ellenfelei által letartóztatott és a fogságban elhunyt Péter György helyébe lépő Huszár István hozta létre, ezzel mintegy ösztönzést adva azoknak a szociológiai jellegű kutatásoknak, melyek a hivatalban már addig is folytak. Tehetséges kis gárda vág neki a

különbéféle társadalmi problémák alapos vizsgálatának. Külső munkatársak is vannak, így Kemény István, aki a szegénységet vizsgálja, a Statisztikai Hivatal égisze alatt. Hamar jelentkeznek az eredmények is: az új főosztály kiadványsorozatát indít, amelyben az egyes témákkal foglalkozó, részletesen dokumentált, szakszerű elemzések jelennek meg. A lendületes munka azonban nem tart sokáig. Tulajdonképpen már a főosztály megalapítása is egy olyan időszakban történt, amikor a kommunista rendszerben a konzervatívok befolyása nőtt meg, s ennek előbb vagy utóbb érződnie kellett a társadalomtudományokban, még a Statisztikai Hivatal vastag falai mögött is.

Miként érintettek az 1972–74-es események, előbb a marxista ideológián belüli leszámolás a konzervativizmus ellenfeleivel, majd Kemény, Konrád és Szelényi megregulázása?

Az előbbi nem nagyon érdekelt. A marxista ideológia mindig teljesen idegen maradt számomra, s a csata a Madách által oly jól leírt homoiusion-homoiusion vitára emlékeztetett. Nem az én ügyem volt és még csak a szimpátiám sem volt olyan erős a méltatlanul kitaszítottak oldalán, mert emlékeztem rá, hogy 1949-ben miként tapsoltak a burzsoá áltudomány, a szociológia felszámolásakor. Az utóbbi viszont már elkésérített. Lehet, hogy tárgyyszerűen nem értettem egyet megállapításaikkal, következtetéseikkel, de itt nem ez volt a lényeg, hanem a bíráló, a független gondolkodás elfojtása.

1975. január 1. már az Akadémia Szociológiai Intézetében talál. Van-e valami összefüggés az új konzervatív kurzus és a Te munkahely-változtatásod között?

Részben. 1973-ban Huszár Istvánt „átvezénylik” a Tervhivatalba, s helyébe az egyik legsötétebb apparatschikot, Bálint Józsefet ültetik, aki addig a párt Gazdaságpolitikai Osztályának mindenható feje volt, s Kádár elleni konspirációja miatt csúszott le a Statisztikai Hivatal élére. Megindul a hivatal nemzetközileg is eismert szakszerű munkájának lezüllesztése, a politikai célok alá rendelése. 1974 tavaszán láttam, hogy innen menni kell. Már korábban sem éreztem igazán jól magamat, mert ahogy feljebb jutottam a számléltrán és főosztályvezető-helyettes lettem, mind több időmet rabolták el az adminisztratív, a menedzseri feladatok, és egyre kevesebb jutott az érdemi, a tudományos munkára. Így 1974 tavaszán elkezdtem új munkahelyet keresni és hamar meg is találtam a Szociológiai Kutatóintézetben. Kulcsár Kálmán, az intézet igazgatója úgy érezte, hogy velem erősítést kap a politikai támadások közepette szakmailag is megrokkant intézete, én pedig addigi ismereteim alapján bíztam benne, hogy okos, korrekt, diplomatikus főnökre találok benne. Nem csalódtam.

A munkahely-változtatás nem ment olyan könnyen: a Statisztikai Hivatal nem szívesen engedett, a Szociológiai Intézetben pedig nehéz volt összekaparni az én fizetésemre valót. Végül is korábbi fizetésem egy negyedével kisebb összegért álltam munkába.

Én az Eötvös Loránd Tudományegyetemen mint a szociológia módszertanának előadóját ismertelek meg. Mikor kezdtél az egyetemen tanítani?

Még a Statisztikai Hivatalban dolgoztam, 1972-ben, amikor Huszár Tibor megkeresett, hogy nem volnék-e hajlandó részt venni az induló Szociológiai Tanszék munkájában, a szociológiai vizsgálatok módszerét tanítva. Hozzám hasonlóan felkérte a közreműködésre Ferge Zsuzsát és Pataki Ferencet is, és először mi négyen tartottuk az előadásokat az esti tagozaton megkezdődő órákon. 1973-tól fogva megszakítás nélkül tanítok a tanszéken, legfeljebb előadásaim témája változott: a módszertani előadások helyébe előbb a deviancia témája, majd a családszociológia került.

Mondd, nem érezted-e úgy 1975-ben, amikor a szociológiai kutatások szabadsága nyilvánvalóan korlátozódott, amikor Szelényinek el kellett hagynia az országot, akkor Te, azzal, hogy beállsz az intézetbe munkatárssnak és szerepet vállalsz a szociológia oktatásában, mintegy hozzájárulsz egy Többed kezdettől fogva idegen politika legitimalizálásához? Hogyan ítéled meg ma ezt?

Családom, iskolám, környezetem jó adag nemzeti érzést plántált belém. Ennek következtében célnak tartottam mindig is, hogy a magyarság fennmaradásához valamiképpen, ha csekély mértékben is, de hozzájáruljak. Ez a fennmaradás nem történhet másutt, mint a Duna—Tisza táján, itt kell megőrizni az etnikai, a kulturális kontinuitást. Megértem azt, aki az idegen uralom alá került országból elmenekül, még ha személyében nincs is fenyegetve, de a magyarság számára veszteségnek tartom, és tartottam mindig is az elvándorlást. A magyar kultúrának fontos része a külföldre kerültek szellemi produktuma, sőt, azzal, hogy kimondták azt, amit itthon nem lehetett, s azt a rádión át eljuttatták az itthoniakhoz, fontos szolgálatot tettek. De mindez céltalan lett volna, ha az itthon maradtak nem használták volna ki a megmaradt lehetőségeket.

A szociológia terén ez azt jelentette, hogy minél több és részletesebb ismeretet kellett szerezni a magyar társadalomról, annak alakulásáról. Elvben elképzelhető volt, hogy ezeket az ismereteket a hatalom felhasználja a társadalom manipulációjához, pozícióinak megerősítéséhez, de a kommunizmus első 15 évének tapasztalatai azt bizonyították, hogy a saját ideológiájának béklyóit hordó, nyakatekert szellemi bukfencekkel elavult tételeit védő hatalom képtelen a tudomány adta lehetőségekkel élni, és önmagát életképessé reformálni. Az új ismereteket legfeljebb ott tudja hasznosítani, ahol azok nem zavarják az ideológiai-hatalmi köröket, mint például a mikrotársadalmi jelenségeknél, egyes demográfiai folyamatoknál, a deviáns jelenségek egy részénél, itt pedig miért ne következzen be a népesség számára kedvező változás? Egészében a magyar szociológia olyan ismereteket produkált az egész társadalom számára, amelyek birtokában tovább lehetett gondolkozni. Megtették ezt az emigráns publicisták, akik szükségszerűen a hazai kutatások eredményeiből éltek, de megtette ezt sok honi olvasó is: kimondták amit a kutató már nem írhatott le.

Ami pedig a szociológiai szakoktatást illeti, ez felkészítés volt a honismereti munka kibővítésére, felkészítés azokra az időkre, amelyek eljövetelét reméltük, de a mindennapi teendők végzése során nem tudunk a változással számolni. Közismert, hogy 1988-tól fogva a szociológusok milyen nagy számban kapcsolódtak be a kommunizmus felszámolásának irányításába: a tanítványok bizonyos mértékig igazolják mestereiket.

Milyen feladatokat kaptál az Akadémia Szociológiai Intézetében?

Én azzal a kéréssel mentem Kulcsárhoz, hogy ne adjon semmiféle irányító beosztást nekem. Ezt csak részben teljesítette: az Életmód Osztály vezetésével bízott meg. Ez nem volt veszélyes. Az osztály munkatársai tapasztalt, jó érzékkel rendelkező, céltudatos, maguknak dolgozó kutatók voltak, akiket hagyni kellett, hogy kedvükre dolgozhassanak, a munkafeltételeket kellett számukra biztosítani. A magyar szociológia történetéből következik, hogy felkészültségük más volt, mint amit Amerikában megkívnának, de ennek ellenére az eredmény figyelemreméltó volt, és most, amikor fokozni kell a nemzetközi standardok szerinti szakszerűség követelményeit, sok minden felhasználható ennek a periódusnak a produktumaiból.

Ekkorra már véglegesen megállapodtam a családszociológiánál. Ismét elkezdtem interjúkat csinálni: friss házásokat kérdeztem meg a házassággal kapcsolatos elképzeléseikről. Nekifogtam egy családszociológiai kézikönyv megírásának is, amely 1978-ban el is készült. Ennek az írása alatt számomra is rendeződött sok kérdés, illetve a különféle család-jelenségek kapcsolata. A könyv a családszociológia módszertanába is bevezetőt kívánt adni a hazai érdeklődőknek.

Ezzel kívántál hozzájárulni a magyar szociológia professzionalizálódásához?

Nézd, nem kívánom ezt a vitát itt most újrakezdeni a magyar szociológia professzionalizálódásáról, különösen mivel a REPLIKÁ-ban én is elmondtam a magam véleményét. Én úgy érzem, hogy én kezdettől fogva a konkrét témák minél szakszerűbb módszerekkel való vizsgálatát tűztem ki célul mind magamnak, mind kollégáimnak. Az így produkált tudományos eredmények válhatnak tartósan részévé annak a magyar kultúrának, amely a fennmaradás feltétele. Az egyes témák, a kutatási szak-

ismeretek, következtetési eljárások nem rengetik meg az ideológia homokvárát, de kikezdek. Ezért tartom visszatekintve is lényegesnek, hogy olyan munkák jelentek meg a hetvenes években, amelyek egyszerűen nem tekintették lényeges kérdésnek, hogy az adott problémával kapcsolatban mi is a marxizmus álláspontja.

A hetvenes évek végén már a Szociológiai Kutatóintézet igazgatóhelyettese, majd 1983-tól igazgatója vagy. Hogy történt ez, ismervé egyrészt szándékokat, hogy nem akarsz újra vezető beosztásba kerülni, másrészt, hogy tudomásom szerint ideológiai intézmény élére csak az MSZMP tagját nevezték ki vezetőnek?

Én nemcsak hogy nem voltam sohasem párttag, de az is köztudomású volt, hogy nem vagyok marxista sem. Mellesleg Kulcsár sem volt párttag, amikor igazgatónak kinevezték, azután lépett be. Hogy miért vállaltam az igazgatóhelyetteséget? — Jól éreztem magam az intézetben, s úgy véltem, tartozom azzal, hogy ne húzzam ki magamat bizonyos adminisztratív jellegű munkák alól. 1977-ben Szentpéteri István, az addigi igazgatóhelyettes lemondott. Helyette Kulcsár Kádár Istvánt nevezették ki ügyvezető igazgatónak, aki mint jogász — és nem mint szociológus — az intézet üzemeltetésével kapcsolatos összes terhet levette az igazgató válláról. Kulcsárnak egyre bokrosodó egyéb, intézetén kívüli teendői miatt azonban hamarosan szüksége lett egy szakmai helyettesre is. Ekkor álltam kötélnék. A pártközpont azzal a kikötéssel ment bele, hogy a szocialista országokkal folytatott kapcsolatoknál és ideológiai jellegű kérdések megtárgyalásánál nem helyettesíthetem Kulcsárt. Ez 1979-ben történt, s együttműködésünk a következő időkben nemcsak harmonikus, de mindenki számára hasznos is volt. Ellentétben a statisztikai hivatali időssel, tudományos munkát is tudtam végezni, melynek eredménye a házastársi konfliktusokról írott könyvem lett.

1982 őszén választották meg Kulcsárt az Akadémia főtitkár-helyettesévé. Nyomban megkérdezett, hogy vállalnám-e az igazgatói posztot. Én javasoltam, hogy a magyar szociológia középkorú művelői közül kerüljön ki az új igazgató. Az ajánlott személyekkel azonban nem volt sikerem, és végül 1983 elején megállapodtunk, hogy vállalom a jelölést. Félév kellett a pártközpontnak ahhoz, hogy megeméssze ezt és kinevezzenek, ami azt hiszem, az intézet kollektívájának megkönnyebbülésére történt.

Változtattál-e az intézet addigi munkáját?

Az 1960-as, 1970-es években kialakult Szociológiai Kutatóintézetet én a kutatók köztársaságának tekintettem. Hiányzott már kezdetben a koncentráció szakmai irányítás, az összefogó cél, elképzelés, amelynek alárendelve történt volna a munkatársak kiválasztása. Kulcsár kész helyzet elé volt állítva, és az igazgatóváltás politikai háttere még inkább megkötötte a kezét a munkatársak esetleges cseréje szempontjából. Így érkezett el 1983. Ha voltak is korábbi igazgatói tudományos döntések, amelyekért nem lelkesedtem, ezeket máról holnapra nem lehetett meg nem történné tenni, csak az lehetett a cél, hogy minél hamarabb lezárjuk azokat. Ami pedig az új dolgok megindítását illeti, ezt utódomra kívántam hagyni. 1983-ban, kinevezésemkor 58 éves voltam, s feltett és hangoztatott szándékom volt, hogy csak egy ötéves periódust szolgáljak. Éppen elég példát láttam arra, hogy milyen ártalmassá válhat vezetőre és intézményére egyaránt, ha nem tud idejében búcsút mondani. Így igazgatóságom alatt továbbra is abban láttam fő feladatomban, hogy az intézet munkatársainak kutatási lehetőséget, viszonylag elfogadható munkafeltételeket biztosítsak, s támogassam őket az új kezdeményezésekben. Saját tudományos munkásságomnak természetesen most újból befellegzett, nem is annyira a közvetlen igazgatói teendők, hanem inkább az ehhez kapcsolódó járulékos tudománypolitikai szereplések miatt.

Egyre több feladatot vállaltál a magyar szociológia nemzetközi kapcsolatait terén is.

Ezek kezdetben saját kutatói munkásságomhoz kapcsolódnak. A szociológiai kongresszusokon való szereplések alapján hívtak egyre több családszociológiai vállalkozásba, míg 1978-ban nem kezdeményeztem én is egy felmérést a válások következményeinek összehasonlító vizsgálatára. A kibővülő

ismeretség eredményeként választottak meg az 1982-1986-os periódusra a Nemzetközi Szociológiai Társaság Családszociológiai Bizottságának elnökévé.

1983-ban bízott meg az Akadémia az UNESCO égisze alatt működő bécsi Társadalomtudományi Kutatásokat és Dokumentációt Koordináló Központban a magyar képvisellel, az elhunyt Bihari Ottó helyett. 1986-ban az igazgató tanács alelnökévé választott.

Kevésbé sikeres a szocialista országokkal való együttműködés, bár a felszínen minden rendben van. 1988-ban azonban, amikor a bécsi központnak új elnököt kellett választania, a szovjet képviselő közölte, hogy ha netalán engem választanának, akkor ők kivonulnak a központból. Erre a nyugatiak deferáltak.

Nemzetközi szerepléseimet kezdettől fogva arra igyekeztem felhasználni, hogy minél több magyar kollégát kapcsoljak be a kialakuló együttműködésekbe. Sikeremnek tekintem például a rokoni kapcsolatok kutatása terén szervezett vizsgálatot, majd az annak eredményeit megvitató magyarországi szemináriumot, amely több, azóta jól fejlődő személyes kapcsolatot alapozott meg a hazai szociológusok számára.

1988 májusában nyugdíjba mentél mint intézeti igazgató, azonban azóta is fontos szerepet töltöttél és töltesz be a tudományos közéletben. Milyen célok vezetnek és miként látod a magyar szociológia új lehetőségeit, feladatait?

Nagyon megtisztelő volt számomra, hogy a Magyar Szociológiai Társaság 1990. évre elnökévé választott, majd pedig a legtöbb szavazattal engem jelöltek az Akadémia Szociológiai Bizottságába, amelynek azután alelnöke lettem. Mindez azonban senkit se készítessen arra a következtetésre, hogy a szociológia új útjainak kijelölésében nekem döntő szerepem lenne. Gerontológiai kutatásaim eredményei figyelmeztetnek: az öregedés nem jár szükségszerűen a szellemi képességek általános gyengülésével, de vannak területek, ahol vitathatatlan a hanyatlás, és ez az innovatív képesség és a reakció gyorsaság. Valaki 80 éves korában is ragyogóan végezheti a megszokott feladatokat, magas szinten, ha azok bizonyos kialakult rutinok folytatását jelentik. Baj akkor van, ha a körülmények úgy változnak meg, hogy a régi rutinok nem felelnek meg. Lehet, hogy valaki a régi rutinokért nem lelkesedett, azokat kényszer megoldásoknak tekintette, mindig sóvárgott másféle megoldásokra, mégis, ha öregkorban kerül sor a váltásra, zavarban van. A magam esetére ebből azt a következtetést vontam le, hogy mint közreműködő az új út kitaposásához állok rendelkezésre, de a konkrét célok kijelölése, eldöntése már a fiatalabb nemzedékek feladata.

A legfontosabbnak a szociológus képzés átalakítását tekintem. Ez természetesen csak egy általános egyetemi oktatási reform részeként valósítható meg. Nem kell feltalálnunk a puszkaport: a külföldi egyetemek gyakorlata és a gyakorlat eredményei bőven szolgálnak útmutatással. Van, aki a változtatásokat végre is hajtsa: itt érzem, hogy nem hiába tanítottunk az elmúlt közel két évtizedben. Természetesen azok a legnagyobb aduk, akik a hazai képzés után külföldön is tanultak, esetleg doktoráltak; ők tudják leginkább a külföldi praxist itthon is megvalósítani. Nem félek, hogy a megváltozott rendben számunkra, öregek számára egyáltalán ne volna hely: szabadon választható keretben elmondott speciális tapasztalataink egy-két hallgató számára inspirációt nyújthatnak.

Nagy jelentőségű a posztgraduális képzés, melynek kurzussal egybekötött formáját elengedhetetlennek tartom. Itt nem szabad megalkudni, félmegoldásokat elfogadni. Ha az egyes intézmények helyi érdekeire tekintettel a középszert, vagy még annál is gyengébb minőség szóhoz jut a felsőfokú képzésben, akkor ezzel lemondunk az élvonalhoz való csatlakozásról. Bár az előbb elhangzottakból következik, hogy véleményem szerint a szociológia területén szerencsére rendelkezünk olyan előadókval, akik a kívánt színvonalon képesek lehetnek kurzusok tartására, de szigorú válogatásra, és még szigorúbb folyamatos ellenőrzésre van szükség, főleg a hallgatóság véleménye alapján, arra nézve, hogy az egyes előadók miként is feleltek meg az elvárásoknak.

Ma már mindenki számára világos, hogy változtatni kell a szociológiai kutatóhálózat szerkezetén. Ez a hetvenes évek óta már többször elhangzott, de taktikai okok, illetve az esetleg politikai vagy bürokratikus érdekből még rosszabb megoldástól való félelem a tétlenséget tanácsolta. Sokféle érdek érvényesül most is, s ezért értelmetlen valamilyen tökéletes, örök időkre szóló megoldást keresni. Átmenetre kellene inkább berendezkedni, amely alatt a kutatóhelyeknek bizonyítani kellene.

A szociológia számára is az egyik legfontosabb eszköz az előrehaladáshoz a megméretés megfelelő intézményesülése. Évtizedeken keresztül elég sok pénzt kapott a szociológiai kutatás Magyarországon — bár mindig panaszkodtunk, s abban igazunk is volt, hogy jobban lehetett volna a célokat megválasztani, nagyobb szabadságot lehetett volna a kutatóknak biztosítani. Valójában azonban, a legtöbb szociológus úgy bővíthette kutatását, ahogy akarta, mert az ellenőrzés, szerencsére, formális volt. Nem tekinthető azonban szerencsésnek, hogy az ellenőrzés elmaradt szakmai szempontból is. Az, hogy valaki öt év alatt semmi eredményt sem hozott ki — szép pénzt elkölthetve —, egyáltalán nem volt akadálya annak, hogy a következő öt évre ne pályázzon sikeresen újabb támogatásra. Automatikusan nem jött létre olyan tudományos közvélemény, amely tisztességes bírálatokkal tiltakozott volna a tudományos pénzpocsékolás ellen, s alapul szolgált volna megalapozott minősítéshez. Ezen a téren nagyon nagy értékű lépésnek tartom a REPLIKA megindulását, még ha nem is mindenben értek egyet hangnemével.

A könyvkiadási fronton bekövetkezett összeomlás valószínűleg nemcsak átmeneti válságot okoz a magyar szociológia eredményeinek publikálása szempontjából. A külföldi kiadási helyzet nem sokkal jobb, mint a magyar. Ezért megnő a folyóiratokban való publikálás jelentősége. Az új Szociológiai Szemle célja a szakma számára olyan fórum biztosítása, amely a szakszerűségi szempontoknak eleget tevő, tartalmilag jelentős tanulmányokat tesz közzé. Fontos, hogy emellett minél több olyan folyóirat is fennmaradjon, mely már szélesebb közönségnek szól, és a kutatási eredmények olvasmányosabb közlését teszi lehetővé.

Van-e olyan problémakör, amelynek kiemelt kutatását tartanád célszerűnek az elkövetkező években?

Bár az Országos Tudományos Kutatási Alap továbbfejlesztése során célszerűnek tartanám, ha az Alap kezelői évről évre a pályázatok meghirdetésekor az egyes tudományokban preferenciákat is megjelölnének a szakma illetékeseinek javaslatai alapján, nem tartanám helyesnek, ha néhány témára vetné magát rá a viszonylag szépszájú hazai kutatói tábor. Nem vitatom például a polgárosodás jelentőségét a mai Magyarországon, de e mellett még számtalan téma akad akár csak a társadalmi szerkezet átalakulásával kapcsolatban is. Legyen hely az egyéni kezdeményezésre ilyen szempontból is, és az újszerű témák honorálására az ösztöndíj rendszerben is megfelelő hányadot kell majd biztosítani.

Te magad milyen kutatásban kívánsz részt venni, vagy mit kezdeményezel?

Nem akarok hűtlen lenni eddigi kutatási területemhez, de ezen belül, némi váltással, az értékek alakulásának szerepét szeretném vizsgálni a családok működésének változásában.

Ehhez sok sikert kívánok!